

תקציר

מבנה הוויתור הוא אחד האמצעים לביטוי אופיו
הדיאלוגי של טקסט הטיעון, ויש לו חשיבות רבה
בתהליך השכנוע. יחידה זו עוסקת במבנה הוויתור
בהקשרים טקסטואליים ולשוניים מגוונים.

יחידת הוראה המותאמת למגזר החרדי

על בסיס יחידת ההוראה לממלכתי ולממלכתי דתי ביחידה זו

הותאמו התכנים למגזר החרדי

התאמת התכנים למגזר החרדי: רחל אפשטיין

מפמ"ר: תומר בוזמן

כתבו (לפי סדר האל"ף-בי"ת):

הלה אתקין, ענבל גורן, ד"ר עליזה עמיר, מרים רבינוביץ

ייעוץ אקדמי: ד"ר עליזה עמיר, הלה אתקין

שנה"ל תשע"ה

תוכן עניינים

מבוא	2
מטרות היחידה	2
רציונל	2
הציר האורייני (הבנה והבעה)	2
הציר הלשוני	2
עקרונות של למידה משמעותית	3
פעילות 1	3
פעילות 2	3
פעילות 3	5
פעילות 4	6
פעילות 5	8
• חומרים לתלקיט	8
פעילות 6	9
• חומרים לתלקיט	9
פעילות 7	9
ביבליוגרפיה	10

מטרות היחידה

- להכיר את ההיבטים התחביריים והלקסיקליים של מבנה הוויתור.
- להתוודע לתפקידו של מבנה הוויתור בטיעון.
- לעמוד על אופיו הדיאלוגי של הוויתור.
- לבדוק את מבנה הוויתור בכתיבתם של התלמידים

רציונל

מבנה הוויתור הוא אחד האמצעים לביטוי אופיו הדיאלוגי של טקסט הטיעון, ויש לו חשיבות רבה בתהליך השכנוע (לבנת, תשס"ז; עמיר ואתקין 2014). באמצעות מבנה זה אפשר להציג טענות נגד ולדחותן באופן מלא או חלקי. זאת ועוד ביטויי הוויתור משמשים לביטוי של סתירה בין ציפייה הגיונית לבין המצב במציאות. לא ייפלא אפוא כי תלמידים רבים מתקשים בהבנת מבנה הוויתור, ועל כן נתלים בשינון סימניו החיצוניים, היינו מילות הקישור המיוחדות לו ('למרות', 'אף על פי ש', 'עם זאת' וכד'). סלע (תשס"ג) עומד במאמרו על גורמי הקושי המיוחדים להוראתו של מבנה זה.

ביחידה זו אנו מציעים להתבונן במבנה הוויתור מנקודת מבט פונקציונלית ופרגמטית. במהלכה התלמיד מתחקה אחר תפקידו של מבנה הוויתור בהקשרים שונים. היחידה שוזרת בין הידע התחבירי לבין הבנה ולהבעה ומדגישה את תרומתו של הוויתור הן לקריאה הן לכתיבה (בעיקר של טקסט טיעון). המורה יכול לבחור את כל הפעילויות או את חלקן ולשלבן בשיעוריו. בסוף היחידה הפנינו לספרי לימוד של בית הספר לתלמידי חו"ל שבאוניברסיטה העברית בירושלים. בספרים אלה תוכלו למצוא דרכים מגוונות לתרגול הקשרים הלוגיים ולשימושים השונים בהם.

ביחידה זו הוספנו צלמיות (אייקונים) לנוחיותכם.

חומרים לתלקיט:

דיון במליאת הכיתה:

הערות למורה:

עבודה בקבוצות:

עבודה בזוגות:

עבודה אישית:

הציר האורייני (הבנה והבעה)

- העמקת העיסוק בטקסט הטיעון
- הבנת תפקידו הארגומנטטיבי של קשר הוויתור
 - הבחנה בטענות הנגד שבטקסט ובהפרכתן
- הבנה מעמיקה של אופיו הדיאלוגי של הטקסט באמצעות זיהוי הוויתור
- עמידה על מטרות השכנוע של מבנה הוויתור

הציר הלשוני

- זיהוי מבני הוויתור בטקסט

- תרגילי שיבוץ והשלמה של מילות ויתור
- חשיפה למגוון עשיר של ביטויי ויתור

עקרונות של למידה משמעותית

- למידה בשיטת הגילוי והחקר
- הדגשת ההיבטים השימושיים של הידע הלשוני ויישומם (רלוונטיות)
- למידה חווייתית באמצעות שירים מוכרים
- סביבות למידה מגוונות

פעילות 1

האזנה לשיר ושאלות

קישור לשיר "[ובכל זאת שמך לא שכתנו](#)" יעקב שוואקי

המילים לקוחות מתפילת שחרית. (תפילת תחנון הנאמרת בימי ב' ו-ה')

- פתחו את הסידור. מהי התרומה של המילה **ובכל זאת** באמירת **תחנון**?
- פתחו ספר תהילים, פרק מ"ד, פסוק י"ח. מהו השינוי שנעשה בתפילת התחנון?
- התוכלו לשער מדוע נעשה שינוי זה?

 למורה: המילה ובכל זאת מופיעה בצא"ט בחלק זה של התחנון בתחילתו ובסופו. כדאי לתת את הדעת על חזרה זו ומיקומה בתוך התפילות.

✓ **תהילים:** עיין מצודת דוד, רד"ק ומלבי"ם.

✓ **מקור נוסף:** סדר הושענות "אום אני חומה"

פעילות 2

פעילות אישית

- עיינו בסידור בתפילת רבי אלימלך זצ"ל (תפילה קודם התפילה), בפרקי אבות פרק ג ובתהילים קל"ח ז. חפשו אחר הצירופים **למרות זאת**, **אך**, **אף על פי כן**, **עם זאת**, **אבל**, **אף על פי ש**.
- איזו מבין הצירופים שמצאתם במקורות הוא המוכר לכם יותר?
- לאיזו מסקנה הגעתם?
- לפניכם שלושה קטעים מן העיתונות: **יתד נאמן**, מוסף שבת קודש, כ"ה במרחשוון תשע"ה.

העתיקו מבין קטעי העיתון שני משפטים שונים שאחת ממילות הקישור שלעיל מופיעה בהם, והסבירו את הסיבה לשימוש במילים אלה.

- "כאשר הבחין" כך מסופר על הגרב"ד ליבוביץ זיע"א "בבחור יבעל כשרון" השקיע בו כוחות מיוחדים. רבינו השקיע רבות בכל הבחורים להעמידם בקרן אורה, עם זאת הקדיש מזמנו שעות על גבי שעות בהכוונת בעלי כישרון דוגמת הבחור רבי אהרן קוטלר.
- " בדרך כלל ניתן לומר שלא עסק בענייני ציבור מעבר להרבצת תורה בישיבה, אבל דאגתו ולבו היו נתונים לצרת הציבור".
- "אף על פי שהשקיע רבינו רבות בבחורים בעלי כישרונות, כל תלמיד היה אצלו כבנו ממש, הוא דאג לקרבם ולעודדם ולגדלם בלימוד התורה".

למורה: אפשר לאוון את הפצילות:

- א. לַבְקֶה מֵרֹאשׁ מֵהַתְּלִמִּידִים לְהֵבִיא קֹטְצֵי צִיתָנוֹת. בְּזֹאת אוּבְקֹצֶה יֵאָתְרוּ מִשְׁפָּטִים בֵּהֶם מוֹפִיצוֹת מִלֵּילֹת הַקִּישוֹר.
 - ב. הַקֹּטְצִים יִבְחֲרוּ מֵרֹאשׁ עַל יְדֵי הַמּוֹרֶה בְּהִתְאֵם לְרֵאשׁ הַכִּיתָה. עֲבֹדָה בְּקֹצֵצוֹת. כֹּף קֹצֵצֶה תַּצִּיין בְּקֹטֵץ אַחֵד.
- הַצֵּרָה: אִפְשֶׁר לְבַחֵר קֹטְצִים בְּרֵאשׁוֹת שׁוֹנוֹת, וּחֲלֹקֶתֶם תַּעֲשֶׂה בְּקֹצֵצוֹת בְּהִתְחַשֵּׁב בְּשׁוֹנוֹת שְׂבִינִיָּהן.

דיון במליאה

בעקבות שתי הפעילויות ייערך דיון על תפקידן של מילות הוויתור ועל משמעותן.

למורה: פצילות זו נוצרה לאפשר לתלמידים לחקור בקצרה את משמעותן של מילות הוויתור ולהציג להכללות. אפשר כמובן להרחיב את החיפוש ואת פצילות החקר.
חשוב לשים לב שהמילים אבא, אק, אולם, למרות זאת, אף על פי כן שייכות לקטגוריה של ויתור. בתוך קטגוריה זו המילים אק, אבא, אולם הן מילות קישור ביחס של ניאוד (לבנת, תשע"א: 85-114).

א. לפניכם התחלה של משפט¹ ובעקבותיו שלוש השלמות שרק אחת מהן מתאימה. בחרו בהשלמה המתאימה ונמקו את הבחירה.

1. למרות הנטל הכספי שיוטל על הציבור במימון הסלים הרב פעמיים -

- יש לעצור את הליך החקיקה ולהמשיך בחלוקה חינוכית של שקיות נשיאה חד פעמיות.
- יש מבין חברי הכנסת החוששים להטיל מס נוסף על הציבור.
- יש לזרז את הליך החקיקה עקב הפגיעה באיכות הסביבה.

ב. השלימו את המשפטים שלפניכם.

- אני מעדיף את השימוש בשקיות נשיאה חד פעמיות כי _____
- אני מעדיף את השימוש בשקיות נשיאה חד פעמיות, אף על פי כן _____
- אני מעדיף את השימוש בשקיות נשיאה חד פעמיות חרף _____
- אני מעדיף את השימוש בשקיות נשיאה חד פעמיות אף על פי ש _____

ג. אף על פי שאין עוררין על חשיבותה של העברית, התכרסם מאוד מעמדה בשני העשורים האחרונים. (עקרונות לחוק העברית, שביט, ז')

- הסבירו את המשפט במילים שלכם.
- העתיקו מן המשפט את הצירוף המבטא ויתור.
- המירו את המשפט למשפט אחר הכולל את המילה **למרות זאת** מבלי לפגוע במשמעות המשפט. אילו שינויים נדרשתם לבצע בעת ההמרה?

למורה: מואף להתנסות בתרגילים נוספים בכיתה. כמו כן אפשר לעמוד על ההבחנה שבין ויתור לסיבה.
אין חובה לעלוט בכל סוגי המשפטים כדי להצליח בביצוע המטלה. עם זאת אם תלמידים כבר לאדו לנתח מבחינה תחבירית, אפשר להוסיף לכל סעיף מטלת ניתוח על המשפחה הנבונה.

¹ המשפטים בתרגול הם מהמאמר "שימוש בשקיות ניילון" ראובברגר, יתד נאמן, ה בכסלו תשע"ה

הבנת תרומתן של מילות הוויתור לטקסט

ניתוח המאמר פני הלשון כפני הדור מבחינת מבני הוויתור שבו

פעילות אישית

קראו את המאמר פני הלשון כפני הדור, וענו על השאלות שלפניכם.

פני הלשון כפני הדור

מעובד על פי שורצולד (רודריג) א' 2005 פנים 33 עמ' 4-14

מאמר זה מחבר בין היבטי החברה להיבטי הלשון העברית. בכוונתי להראות שהשינויים בעברית של זמננו נובעים מן המגמות המשתלטות על החברה הישראלית כיום. אתמקד בכמה שינויים חברתיים שיש להם נגיעה לשימוש בלשון העברית היום.²

תרבות זרה – מאז ומתמיד היו לה מגעים עם לשונות אחרות, והיא הושפעה מהן. אבל ההתבטלות העצמית של דוברי עברית לפני האנגלית היא המיוחדת. השפעת האנגלית באה בגלים: בעברית של תקופת המנדט הייתה השפעת מה לאנגלית הבריטית, אבל היא הוגבלה למונחי צבא ותחבורה. מאז שנות השבעים החלה חודרת לישראל השפעה של האנגלית האמריקאית, בשל מעמד היוקרה שארצות הברית נהנית ממנו. התרבות הזרה מתגלה היום בעיקר בשימוש באנגלית, בכל תחומי החיים, והיא קשורה בתהליך הגלובליזציה³ שעובר העולם המערבי. העולם האקדמי שטוף בכך: כינוסים מתקיימים בישראל, כל משתתפיהם ישראלים, אך לשון ההרצאות בהם היא אנגלית; דוברי עברית, שאינם מסוגלים לנסח משפט אנגלי שלם, או להבין טקסט אנגלי כתוב או דבור ללא תרגום, משלבים בלשונם ביטויים באנגלית, כאילו אין בעברית מילים מקבילות להם, וכאילו הביטויים האלה יוסיפו להם יוקרה.

אלימות – החברה הישראלית היום היא חברה אלימה, והגילויים לכך רבים ביותר. האלימות מתגלה בפיגועי הטרור, בתאונות דרכים ועוד. האלימות מתגלה בלשון הסלנג בשימוש בביטויים כמו מרביץ, פיצוץ, מפוצץ ועוד. ביטויים אלו חודרים גם אל השפה הלא נמוכה. בעיתון אפשר למצוא משפטים, כגון "הוא משיב מלחמה להוכחת חפותו" ועוד. במרוצת הזמן אנחנו מתרגלים אל האלימות, והיא משפיעה גם על דרכי התבטאויותינו.

חילון⁴ – מאז קום המדינה החברה הישראלית עוברת תהליכי חילון מובהקים. כתוצאה מכך פחת גם הידע של אוצר מילים מן המקורות. אוצר המילים העשיר של העברית נדחק לקרן זוית יחד עם מטעני המשמעויות לבני הארבעים ויותר יש היום אוצר גדול יותר מן המקורות משיש לצעירים מהם, והדברים ניכרים בכתיבתם של אלו ואלו.

תפיסת תרבות – נוהג הוא בעולם שאדם מתאים את עצמו לנסיבות השונות. אין אדם הולך להתרחץ בחוף הים בחליפה, ואין אדם מסתובב ברחובות עירו בחלוק אמבטיה. מנהגים כאלה שייכים לתפיסת התרבות של החברה. הוא הדין בלשון. בכל חברה יש הבדל ברור בין לשון הספרות לבין הלשון המדוברת. במהלך השנים השתנתה לשון הספרות בישראל מסגנון גבוה בראשית שנותיה של המדינה לסגנון דיבורי יותר. היום לשון הספרות מתקרבת אל לשון הדיבור. וכך מיטשטשת תפיסת התרבות. ההוכחה הניצחת לשינויים שעוברת הלשון היא העיבודים המחודשים לספרים שנכתבו בעבר הלא רחוק. הקוראים החדשים של יצירות ספרות בנות ארבעים וחמישים שנה ויותר חשים זרות וניכור כלפיהן. גם את ספרי הילדים משכתבים כדי שיובנו לדור הצעיר. התוצאה היא שהמשמשים בלשון היום אינם מבחינים עוד הבחנה חדה בין סוגיה השונים של הלשון, בין לשון כתובה ללשון דבורה. נראה המצב כאילו הם לובשים בגדי חול לכל הנסיבות.

רשלנות – כיום דוברים רבים אינם טורחים לגוון את הלשון ולהשתמש בחלופות הולמות בשל רשלנות. למשל הם מרבים להשתמש ב"יש מצב" או "אין מצב" במקום באפשר/איראפשר, יכול/לא יכול, ייתכן/לא ייתכן, כדאי/לא כדאי ועוד. רשלנות זו כרוכה בשטחיות, ביחס מזלזל ובאינכונות לקבל אחריות. דיבור מוקפד נתפס אצל רבים כהתנשאות. אנשים מתייחסים בבוז אל המקפידים בלשונם, כאילו הייתה לשונם לשון יהירה, מיותרת, לא עכשווית. אמנם אין צורך להרבות במליצות ובניבים מיוחדים, העלולים להסיט את הנמען מן התוכן של דברי המוען, ולהסב את תשומת לבו אל הצורה, ברם יש גם הבדל בין שימוש לשוני נמוך לבין שימוש לשוני שאינו מליצי. גם אופן הדיבור של חברי כנסת ואנשי ציבור אינו רהוט כבעבר. אז הפגינו אנשי ציבור ופוליטיקאים יחס של כבוד אל השפה באופן השימוש שלהם בה. יחס זה אינו ניכר היום בדיבורם של נותני הטון בציבור.

² במאמר המקורי הכותבת מונה עשרה גורמים שונים

³ גלובליזציה-מעבר מפעילות כלכלית ותרבותית בגבולותיה של מדינה אחת לפעילות החוצה גבולות ומדינות.

⁴ חילון-הפיכת דבר לחילוני

כל השינויים החברתיים האלה חוברים יחד ומעמידים את העברית בצורתה היום. אמנם אין לשון שאינה משתנה במרוצת הזמן, אבל התהליכים החברתיים המתרחשים בחברה הישראלית בקצב מהיר כל כך, שומטים את "קרקע העבריות" של השפה, ועל כך יש להקציר. אכן "פני הלשון כפני הדור".

פעילות אישית או בזוגות

- א. מהי טענת הכותבת?
- ב. המאמר מחולק לפסקות. בכל פסקה יש מילה או צירוף מודגשים. מה תפקידן של המילים המודגשות, ומה מטרת הדגשתן?
- ג. במאמר זה מופיעות מילות ויתור רבות. בדקו את שכיחותן של מילות הויתור בטקסט. לשם כך סמנו את ביטויי הויתור **אבל, אך, למרות, למרות זאת, אולם, ברם**.

♥ **עִמּוֹ לֵב, סוּמְנָה מִלֵּב אַחַת כְּדֹלְמָה.**

- איזו מילה מבין מילות הויתור היא השכיחה ביותר במאמר זה?

דיון במליאה

מהי מטרת השימוש במבני הויתור במאמר?

חומרים לתלקיט

- תשובות לשאלות על המאמר

תחביר בשירות הכתיבה

א. מטלת כתיבה

משרד החינוך הציב בשנת הלימודים הנוכחית תשע"ה אתגר בפני המורים: **למידה משמעותית**. אחד מעקרונותיה של למידה זו הוא למידה חווייתית באמצעות שירים מוכרים, ואכן שובצו כאלה.

המאזין למוזיקה בימינו שומע פסוקים ממקורות מקודשים המושרים על פני לחנים ממקורות זרים. יש הרואים בזה טעם לפגם.

כתבו מאמר טיעון, ובו הציגו עמדה ברורה כלפי מציאות זו. נמקו את דבריכם, והתייחסו וגם לטענות מנוגדות.

ב. בעקבות הכתיבה יבחן כל תלמיד את הימצאותן של מילות הוויתור בטקסט שכתב ויתייחס לשאלות האלה:

- האם השתמשת במילות ויתור, אם כן – באילו?
- מה הייתה השכיחות (כמה פעמים הופיעה כל מילת ויתור) של כל אחת מן המילים?
- האם היה גיוון בטקסט מבחינת השימוש?
- העתק מן הטקסט שלך משפט אחד לכל אחת ממילות הוויתור.
- לגבי כל משפט בדוק אם מילת הקישור מתאימה, ומה הייתה תרומתה לכתיבה.
- **למורה:** פציף לז נוצרה לקשר בין הוראת התחביר לבין הכתיבה של התלמידים. את הטקסט שכתב תלמיד מסוים אין כלל מילות ויתור, מומלץ לבדוק מה הסיבה. ייתכן כי וי"ו החיבור שימשה גם באמצעות הלאות של ויתור; ייתכן שהחניה רציונית לא הייתה הת"חסות שימנה שמוס באימות ויתור.
- חומרים לתלקיט
- הטקסט שכתב התלמיד
- הפעילות על מילות הוויתור

תפקידה הפרגמטי של אבל

שונה אבל שווה

עיקר המסר נמצא אחרי המילה **אבל**.

א. נסו להסביר קביעה זו על פי הכותרת "שונה אבל שווה".

ב. לפניכם דוגמאות נוספות לקביעה זו.

סדר נזיקין, מסכת בבא מציעא, פרק ב משנה ח: מצא ספרים קורא בהן אחת לשלושים יום ואם אינו יודע לקרות גוללן, **אבל** לא ילמוד בהן בתחילה.... מצא כסות מנערה אחת לשלושים יום ושוטחה לצרכה, **אבל** לא לכבודו. כלי כסף וכלי נחושת משתמש בהן לצורכן, **אבל** לא לשחקן.
מסכת בבא בתרא, פרק ד משנה ד: המוכר את החצר מכר בתים, בורות, שיחין ומערות, **אבל** לא את המטלטלין.
פרקה משנה א: המוכר את הספינה מכר את התורן ואת הנס ואת העוגין ואת כל המנהיגין (משוטים) אותה **אבל** לא מכר לא את העבדים ולא את המרצופין....
סדר מועד, מסכת עירובין, פרק ז משנה ו: כיצד משתפין במבוי... ומזכה להן ע"י בנו וביתו הגדולים, **אבל** אינו מזכה לא ע"י בנו וביתו הקטנים.

ג. הסבירו כיצד תובנה זו עשויה לשרת אתכם בקריאה ובכתיבה.

• חומרים לתלקיט

טקסט כתוב המתייחס לשאלה: כיצד הפעילויות ביחידה זו עשויות לשרת אתכם בקריאה

ובכתיבה.

למורה: *פצילות זו היא כרמה גבוהה. פצילות זו מתאימה יותר ללומדי אמרא.*

- אזר, מ' (תשנ"ט). על הוויתור בעברית בת זמננו, בתוך: ש' שרביט (עורך) **מחקרים בלשון העברית העתיקה והחדשה**, רמת גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 285-303.
- אלון, ע' (2006). **תחביר פונקציונאלי, הטקסט הכתוב בעברית בת-ימינו**, 91-138.
- אלון, ע' וגולדברג, ד' (תשע"ב). מילות ניגוד, עימות ווויתור בעברית בת ימינו, **בלשנות עברית** 66 עמ' 7-21.
- לבנת, ז' (תשע"א). **הרטוריקה של המאמר המדעי**, רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.
- לבנת, ז' (תשס"ז). ארגומנטציה בשיח המדעי: תפקידים של מבני ויתור, **חלקת לשון** 37-38, עמ' 75-84.
- סלע, מ' (תשס"ג). תיאור הוויתור והוראתו – היבטים סמנטיים-פרגמטיים, **איגרת מידע** נ', עמ' 67-72.
- עמיר, ע' וה' אתקין (2014). דיאלוגיות בכתיבת טיעון של תלמידים, דפים 57, עמ' 37-45.

⁵ ספרי לימוד לעולים ברמות הגבוהות

- בליבוים, ר' (1995). **תחביר +** - תחביר פונקציונאלי למורים לעברית ולתלמידים מתקדמים, ירושלים: אקדמון.
- ברס, נ' וא' דלשד (תשס"ג). **תחביר למתקדמים**, ירושלים: אקדמון, האוניברסיטה העברית.
- לנצברג, ג' (2007). **תחביר משולב**, ירושלים: אקדמון, האוניברסיטה העברית.

⁵ הספרים הללו הובאו כאן כדי להציע רעיונות לדרכי תשאול פונקציונליות.